

ФАРМІРАВАННЕ ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ СТУДЭНТАЎ ПАДЧАС НАПІСАННЯ КУРСАВЫХ РАБОТ ПА ЛІТАРАТУРНАЙ АНАМАСТЫЦЫ

С. Ф. Бут-Гусаім

*Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна,
вул. Міцкевіча, 28, 224000, г. Брэст, Беларусь, svfbg@tut.by*

У артыкуле разглядаецца рэалізаваны пры напісанні курсавых работ па літаратурнай анамастыцы лінгвакультуралагічны падыход, які звязаны з вывучэннем онімаў у кантэксце нацыянальнай і рэгіянальнай культур. Даюцца метадычныя парады па напісанні студэнцкага даследавання на прыкладзе вывучэння паэтонімікону навукова-папулярнай літаратуры Анатоля Бензерука. Анамастыкон даследаваных твораў з'яўляецца фактам адлюстравання культуры Берасцейшчыны ад старажытнасці да нашых дзён. Мэта курсавой працы – гісторыка-культурная інтэрпрэтацыя анамастычнай лексікі твораў Анатоля Бензерука з улікам лінгвакультуралагічных і семантыка-прагматычных аспектаў аналізу паэтонімаў; выяўленне прагматычнай значнасці антрапонімаў, тапонімаў, прагматонімаў, геартонімаў, якія дадаюць у навукова-папулярны твор набор акумуляванай гістарычнай, этнаграфічнай, геаграфічнай і канататыўнай інфармацыі і таму ўдзельнічаюць у фарміраванні хранатопу твора. Актуальнасць прадстаўленай працы абумоўлена тым, што даследаванне анамастычнай прасторы твораў брэсцкага пісьменніка ажыццяўлялася з пазіцыяй такіх накірункаў сучаснага мовазнаўства, як лінгвакультуралогія і лінгвапрагматыка. У кантэксце навукова-папулярнага твора значэнне оніма пашыраецца за кошт увядзення шэрагу экстралінгвістычных кампанентаў (сацыяльных, ідэалагічных, маральна-этычных, псіхалагічных). Надзённасць распрацоўкі лінгвадыдактычнага аспекту анамастыкону Берасцейшчыны абумоўлена неабходнасцю далучэння студэнтаў да каштоўнасцей нацыянальнай і рэгіянальнай культуры, а таксама развіцця праз вывучэнне іменаслову інтэлектуальнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры навучэнцаў. Даследаванне паэтонімікону навукова-папулярнай літаратуры спрыяе фарміраванню культуралагічных уяўленняў пра асаблівасці беларускага менталітэту.

Ключавыя словы: паэтонім; онім; антрапонім; асабовае імя; прозвішча; мянушка; тапонім.

FORMATION OF STUDENTS' LINGUOCULTUROLOGICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF WRITING COURSE PAPERS ON LITERARY ONOMASTICS

S. F. But-Gusaim

*Brest State A. S. Pushkin University,
Mitskevich St., 28, 224000, Brest, Belarus, svfbg@tut.by*

The article discusses the linguoculturological approach implemented when writing course papers on literary onomastics, which is associated with the study of onyms in the context of national and regional cultures. Methodological recommendations are given for

conducting students' research on the example of studying the poetonymicon of popular science literature by Anatoly Benzeruk. The onomasticon of the studied works is a fact of reflection of the culture of Brest region from antiquity to the present day. The purpose of the course paper is the historical and cultural interpretation of the onomastic vocabulary of the works by Anatoly Benzeruk, taking into account the linguocultural and semantic-pragmatic aspects of the analysis of poetonyms, revealing the pragmatic significance of anthroponyms, placenames, pragmatonyms, geortonyms, which bring a set of accumulated historical, ethnographic, geographical and connotative information into a popular science work and therefore participate in the formation of the chronotope of the work. The relevance of the presented work is due to the fact that the study of the onomastic space of the works of the Brest writer was carried out from the standpoint of such areas of modern linguistics as linguoculturology and linguopragmatics. In the context of a popular science work, the meaning of the onym expands through the introduction of a number of extralinguistic components (social, ideological, moral, ethical, psychological). The relevance of the development of the linguodidactic aspect of the onomasticon of Brest region is due to the need to introduce the values of national and regional culture to students, as well as to develop students' intellectual, spiritual, moral, civic culture through the study of the imenoslov (naming words). The study of the poetonymicon of popular science literature contributes to the formation of cultural ideas about the features of the Belarusian mentality.

Key words: poetonym (poetic name); onym; anthroponym; personal name; surname; nickname; placename.

Адной з найважнейшых задач вывучэння беларускай мовы ў ВНУ з'яўляецца фарміраванне ў студэнтаў уяўлення пра мову як культурны феномен. Ажыццяўленню гэтай задачы спрыяе лінгвакультуралагічны падыход, звязаны з вывучэннем адзінак мовы праз прызму нацыянальнай і сусветнай культур. Гэты падыход можа быць рэалізаваны падчас напісання студэнтамі курсавых прац даследчага характару па літаратурнай анамастыцы.

У кантэксце ўзаемазвязанага вывучэння мовы і традыцыйнай культуры беларусаў аб'ектам увагі пры напісанні курсавых даследаванняў становяцца онімы як культурна афарбаваныя моўныя адзінкі, што з'яўляюцца прадуктам кумулятыўнай функцыі мовы. Функцыя гэтая заключаецца ў захаванні адметнасці светапогляду, традыцый, гістарычных здабыткаў і нацыянальнай свядомасці народа. Матэрыяльная, сацыяльная, духоўная культура беларускага этнасу знайшла адлюстраванне як у сэнсавым напеўненні, так і ў фармальнай структуры кампанентаў айчыннага іменаслову – уласных асабовых імёнаў, мянушак, прозвішчаў, тапонімаў, бібліёнімаў, геартонімаў і інш.

Адной з важных сфер функцыянавання ўласных імёнаў з'яўляюцца творы мастацкай літаратуры. Таленавітыя берасцейскія пісьменнікі ўдумліва ставяцца да фарміравання анамастычнага свету мастацкага па-

латна, рэалізуючы ў кантэксце мастацкага твора вобразна-выяўленчыя магчымасці і раскрываючы нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў.

Курсавыя працы – такая форма вучэбнай дзейнасці студэнтаў, у працэсе якой набываюцца ўменні сістэматызаваць тэарэтычныя веды, аналізаваць моўныя факты, абагульняць назіранні. Гэта і форма праверкі ведаў: падчас напісання курсавога даследавання выразна выяўляецца лінгвістычная падрыхтоўка студэнта.

Прапанаваная ў артыкуле тэма курсавой працы мае даследчы характар. Падчас аналізу паэтонімікону мастацкага тэксту ў студэнта выпрацоўваюцца ўменні сістэматызаваць анамастычны матэрыял, прадумана апісваць яго, рабіць неабходныя вывады і абагульненні. Метадычныя рэкамендацыі, прадстаўленыя ў артыкуле, могуць быць выкарыстаны пры аналізе анамастыкону іншых мастацкіх твораў.

Тэма курсавой працы: «Жанраўтваральная роля ўласных імёнаў у навукова-папулярнай літаратуры (на матэрыяле твораў Анатоля Бензерука)».

Даследаванне анамастыкону мастацкага тэксту характарызуецца рознааспектнасцю аналізу паэтонімаў і накіравана на разуменне ролі імені ў рэалізацыі ідэйнай і мастацкай задумаў пісьменніка. Курсавая праца прысвечана вывучэнню лінгвакультуралагічнага аспекту анамастычнай прасторы навукова-папулярных твораў Анатоля Бензерука. Анамастыкон даследаваных твораў з'яўляецца фактам адлюстравання гісторыі і культуры Берасцейшчыны ад старажытнасці да нашых дзён.

Неспакойным чалавекам, усхваляваным лёсам роднай зямлі і тым, як будзе захаваная спадчына продкаў – багатая гісторыя роднага краю, помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры бацькаўшчыны – з'яўляецца педагог, гісторык, пісьменнік Анатоль Бензярук. Маленькаму чытачу, вучню малодшых класаў, адрасаваная кніга «Свята для сэрца», у якой аўтар апавядае пра багатую гісторыю і сучаснаць *«прыгожай часцінкі»* Беларусі – Берасцейшчыны, што падаравала свету шмат знакамітых людзей. У кнізе *«Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старажытнага роду»* А. Бензярук на падставе шырокага кола крыніц разглядае радавод кіраўніка нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 года, народнага героя Беларусі, Польшчы, ЗША генерала Тадэвуша Касцюшкі. Пра шматлікія помнікі, на якія багатая Жабінкаўшчына – *«самабытны і прыгожы краёчак роднай Беларусі»* – аўтар вядзе гаворку ў зборніку *«Памяць нашае зямлі: гісторыка-культурныя мясціны Жабінкаўскага раёна»*. Захоплена, грунтоўна і эмацыянальна расказваючы чытачу пра

даўнія часы, пра слаўных продкаў і сучаснікаў, пісьменнік умела выкарыстоўвае нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў, якія з'яўляюцца каштоўнай спадчынай беларусаў.

Мэта працы – гісторыка-культурная інтэрпрэтацыя анамастычнай лексікі твораў Анатоля Бензерука з улікам лінгвакультуралагічных і семантыка-прагматычных аспектаў аналізу паэтонімаў; выяўленне прагматычнай значнасці антрапанімаў, тапонімаў, прагматонімаў, геартонімаў, якія дадаюць у навукова-папулярны твор набор акумуляванай гістарычнай, этнаграфічнай, геаграфічнай і канататыўнай інфармацыі і таму ўдзельнічаюць у фарміраванні хранатопу твора. Пастаўленая мэта прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

– выбраць з тэкстаў навукова-папулярных твораў Анатоля Бензерука імёны ўласныя і размеркаваць іх па разрадах у адпаведнасці з выбранай класіфікацыяй;

– даследаваць анамастыкон навукова-папулярных твораў берасцейскага аўтара з лінгвістычных і гісторыка-культуралагічных пазіцый;

– вызначыць структуру, сэнсавую нагрузку, вобразна-асацыятыўны патэнцыял імёнаў уласных;

– ахарактарызаваць спецыфічныя асаблівасці функцыянавання імёнаў уласных у тэкстах навукова-папулярнай літаратуры.

Праца складаецца з «Уводзінаў», двух раздзелаў, «Заклучэння» і спіса выкарыстаных крыніц. Ва «Уводзінах» абгрунтаўваецца актуальнасць даследавання, яго прадмет і аб'ект, ставяцца мэты і задачы навуковай працы, акрэсліваецца структура даследавання. Характарызуюцца адметныя асаблівасці навукова-папулярнай літаратуры. Прыводзіцца агляд мовазнаўчых і літаратуразнаўчых прац па тэме даследавання. Варта разгледзець сучасны стан літаратурнай анамастыкі. Неабходна акрэсліць змест асноўных тэрмінаў паэтычнай анамастыкі.

У першым раздзеле «Антрапанімічная прастора навукова-папулярных твораў А. Бензерука» раскрываюцца асаблівасці іменавання герояў даследаваных твораў.

Неабходна адзначыць, што дынамізм аўтарскага паведамлення пра скарбы роднай зямлі дасягаецца за кошт звароту да падзей мінулага. Чытач адгортвае для сябе старонкі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Пінскага княства, СССР, СНД. Таму важна прааналізаваць прадстаўленыя ў антрапаніміконе твораў імёны-рэтраспекцыі, якія належаць мінуламу нашай зямлі: *Афанасій Брэсцкі; Андрэй Баболя, Пётр Рабцаў, Аляксандр Жмаеў, Іван Зубачоў, Яфім Фамін* і інш.

Важнае значэнне мае разгляд прадстаўленай у творы этымалагічнай семантыкі антрапонімаў. Так, робячы экскурс у гісторыю, Анатоль Бензюрук тлумачыць чытачу паходжанне даўніх імёнаў, сэнс якіх апраўдваецца жыццём і ўчынкамі вядомых гістарычных асоб. Напрыклад, у апавяданні «Землі і справы Боны» адзначаецца: «Нездарма імя ў каралевы **Бона** (што значыць “Добрая”), невыпадкова яна **Сфорца** (“**Моцная**”)! Вялікія ў яе ўладанні. Раскінуліся яны ад Жмудзі да Палесся. Шмат трэба сіл, каб гаспадарыць на такіх абшарах. Трэба да людзей з добрым словам звяртацца, каб яны працавалі лепш» [1, с. 22]. У першым раздзеле патрэбна разгледзець прадстаўленую ў кнізе «Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду» інфармацыю пра паходжанне прозвішча сям’і нацыянальнага героя Беларусі. А. Бензюрук адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго «**КОСЦЮШКО**». Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені Канстанцін. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: **Тишко** (замест Цімафей), **Васко** (замест Васіль), **Гурко** (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV–XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах. Вышэйшае ж дваранства насіла імёны, якія мелі поўную форму. Імя **Касцюшкі** Фёдаравіча ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года «ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж **Касцюшка** Фёдаравіч сумяшчаў пасады камянецкага суддзі і гараднічага. Апроч таго, у 1543 годзе ён быў вялікакняскім камісарам пры размеркаванні спрэчных земляў, а прыкладна ў той жа час (да 1549 года) удзельнічае ў размеркаванні каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на Берасцейшчыне» [2, с. 52]. Такім чынам, грамадская дзейнасць Касцюшкі Фёдаравіча стала ўзорам для яго нашчадкаў. Бліскучая кар’ера – узвышэнне звычайнага баярына ў фактычнага кіраўніка старажытнага горада Камянца – адыграла вызначальную ролю ў замацаванні імені Касцюшкі за яго нашчадкамі як прозвішча: «Імя слыннага продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю» [2, с. 53].

Цікавым і важным будзе разгляд працэсаў дэрывацыі агульных найменняў на базе онімаў – прэцэдэнтных імёнаў сусветнай культуры. Апавядаючы пра славу і духоўную спадчыну вялікіх землякоў, А. Бензюрук паказвае, як шануюцца і захоўваюцца ў свеце іх імёны: «**Дамейка** пакінуў значны след у гісторыі. Географ вам раскажа пра го-

ры *Кардыльера Дамейка*. Біёлаг – пра малюск *навуцілус дамейкус*. Геолаг – пра сіне-белы мінерал *дамейкіт*. А батанік – пра фіялку віола *дамейкіяна*» [1, с. 13]; «*Імем Касцюшкі названы самая высокая гара ў Аўстраліі, гарады ў ЗША, вуліцы ў Польшчы*» [1, с. 29].

У другім раздзеле «Тапанімічны і культурна-гістарычны фон навукова-папулярных твораў А. Бензерука» разглядаюцца тапонімы і найменні аб'ектаў культуры і мастацтва і інш. Лакалізатарамі прасторы мастацкага твора з'яўляюцца тапонімы. На старонках кнігі А. Бензерука прыгадваюцца шматлікія назвы гарадоў (*Пінск, Жабінка, Камянец, Ружаны, Пружаны, Баранавічы, Іванава, Ганцавічы, Столін*) і вёсак (*Легаты, Дымнікі, Шчарчова, Якаўчыцы, Мухалоўкі, Давячоркавічы, Свішчы, Азяты, Старое Сяло, Збірагі, Ляхчыцы, Арэхава, Збураж, Сяхновічы*) Берасцейшчыны. Наша зямля багатая на рэкі, таму назвы рэк – *гідронімы* – шырока прадстаўлены на старонках кнігі А. Бензерука: *Прыпяць, Піна, Ясельда, Бобрык, Гарынь, Цна, Лань*.

Важным з'яўляецца аналіз сканцэнтраванай ў *тапонімах* інфармацыі пра факты даўняй гісторыі паселішчаў: пра іх заснавальнікаў, першых жыхароў, старажытныя прафесіі, даўнія плямёны, якія некалі жылі ў гэтых мясцінах, напр.: «*Доўга **обры** (ваяўнічае племя, якое прыйшло з усходу) ваявалі са славянамі, але аднойчы згінулі, быццам ніколі іх не было. Засталіся ў памяці пра **обраў** толькі назвы вёсак: *Абрына* наблізу Целяханаў, *Абровы* на Іванаўшчыне, *Аброўская вулька* ў Івацэвіцкім раёне» [1, с. 78]. Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць таксама ўжытыя ў кантэксце навукова-папулярнага твора *ўстарэлыя тапонімы*. Некаторыя ўстарэлыя найменні адрозніваюцца ад сучасных назваў асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі. Гэта *фанетыка-словаўтваральныя археонімы: Берасце, Янаў. Гістарыёнімы* з'яўляюцца найменнямі дзяржаў і дзяржаўных саюзаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: *Рэч Паспалітая, Вялікае Княства Літоўскае, Жмудзь* (гістарычная і этнаграфічная вобласць на захадзе Літвы, якая з 1260 гадоў была ў складзе ВКЛ).*

У зборніку «Памяць нашае зямлі» Анатоль Бензюрук распавядае пра храмы, якія ратавалі душы людзей і дапамагалі палешукам у часы самых цяжкіх выпрабаванняў. Таму на старонках твора А. Бензерука часта прыгадваюцца *эклезіёнімы* – назвы цэркваў: *Пакроўская царква* ў Жабінцы, *Азяцкая, Арэніцкая, Вялікасяхновіцкая, Маціевіцкая, Сцяпанкаўская* цэрквы XVI-XIX стагоддзяў, *Свята-Мікіцкая царква* ў Здзітаве, *Спаса-Праабражэнскі* храм у Хмелеве, *храм у імя Уладзіміра Хрысціцеля* ў колішніх Крупчыцах (цяпер – Чыжэўшчына).

У «Заклучэнні» робяцца высновы пра майстэрства А. Бензерака ў выкарыстанні анамастычнага матэрыялу, які з'яўляецца адным з найважнейшых сродкаў перадачы цікавых і займальных для маленькіх і дарослых чытачоў звестак пра мінулае роднай зямлі, славурых продкаў і сучаснікаў, матэрыяльную і духоўную культуру Берасцейшчыны.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Бензярук А.* Свята для сэрца: невялікія гісторыі для юных беларусаў: для мал. шк. узросту. Мінск : Літаратура и Искусство, 2009.
2. *Бензярук А.* Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду. Брэст : Акадэмія, 2006.